

ומקור הדין הוא באור זרוע (צדקה יא) ובמרדכי. ומבואר באו"ז סברת הדין, שודאי דעת הנותן שיתפרנסו בו העני ובני ביתו ולא שיתפרנסו בו עשירים, והרי אינו מחויב לפרוע חובותיו של העני. וכ"ש כשגילה דעתו שלאשתו ובניו ג"כ הוא נותן. אמנם הגר"א שם חולק על דין זה וכתב שאין זו סברא, שכבר זכה בו העני ויכול לשנות לכל דבר שהרי הלכה כחכמים ולא כר"מ. ולכאורה נראה מסתימת דבריו שאפילו כשגילה דעתו שנותן לו לצורך הרווחת הבית, בעלי חובות נפרעים מאותם כספים. וצ"ע שבאגרות משה לא הזכיר מכל זה.

ובשו"ת שבט הלוי (ח"ה קמ) הכריע למעשה כדברי השו"ע וש"פ ודלא כהגר"א.

(ע"ע: אג"מ חו"מ ח"א פח).

'ההוא דאמר להו אבזקת במילתא דמלכא'. שומר בגדי המלך היה (תורת חיים. וע"ש ובשיטמ"ק בפירוש 'טלי כסף והב').

'השוכר את החמור והבריקה או שנשתתתה, אומר לו הרי שלך לפניך' – ואפילו אם מתאחר (מעט).
ערוה"ש חו"מ שי"ו, 1) במלאכתו מחמת אותו פגם – פטור המשכיר.

ואם על ידי שהייתו נצרך לתוספת זמן בשכירות – כתב בנתיבות המשפט (שי סק"ג) שהשוכר חייב לשלם על הזמן הנוסף, כיון שנסתחפה שדהו שלו. ואולם בערוך השלחן (שם, יד) חלק על כך, שאין מסתבר לחייבו לשלם יותר, והכי לא די בכך שסובל הפסד זמן וטורח נוסף, עד שנחייבו גם ממון. (וכ"ה בפתחי חושן לגר"י בלוי שליט"א – שכירות, פרק ג הערה ה).

מה שכתב הערוה"ש (בסעיף ו) 'זמן מועט' – זהו לשיטתו, אבל להנתיבה"מ שהפסד הזמן על השוכר, אפשר שה"ה בהפסד זמן ניכר, כי נראה שהסברא לחלק בין זמן מועט למרובה היא משום שזמן מועט אינו נידון כהפסד ממון משא"כ זמן מרובה, אך להנתיבות הלא אף כשנצרך להאריך את השכירות בשל כך – פטור המשכיר. ואולם אפשר שאם אינה מספקת רוב מלאכתה שהיתה יכולה לעשות קודם, הרי זה דומה לשכרה לרכיבה, שאינה ראויה לדבר ששכר. וצ"ע בשיעור הדבר.

ונראה לכאורה שלפי שיטת רש"י באנגריא, שיכול המשכיר לומר לשוכר ל שכור חמור אחר עד שיחזירוהו, מבואר א"כ שסברת 'מולך גרם' קיימת אף כשכרוך כאן הפסד ממשי, ואכן כך כתב הריטב"א בישוב קושית התוס'. [וכן מבואר לשיטת הרמב"ם שנותן שכרו משלם, גם אם לא יחזירוהו]. וא"כ יש לומר שהוא הדין לענין הפסד זמן. וזו ראייה לשיטת הנתיבות. ואף להתוס' שחולקים יתכן שאין להוכיח איפכא, כי אפשר ששכירת חמור אחר גרעה מעיכוּב במלאכתו.

דף עט

'אמר רב: השוכר את החמור לרכוב עליה ומתה לו בחצי הדרך... דאתמר: השוכר את החמור ומתה לו בחצי הדרך...' משמע מדברי הרמב"ם שזה שאמרו בשוכר 'חמור זה' שאם יש בדמיו לשכור – מכלינן קרנא, זהו דוקא כאשר מת באמצע הדרך שהפסדו של השוכר מרובה, אבל מת בטרם הלך – אין מכלים את הקרן.

ולכן, במשנתנו שמדובר על חמור סתם (כפירוש שאר הראשונים דלא כפרש"י) כתוב 'מתה' סתם, ואילו במחלוקת רב ושמואל שהמדובר על 'חמור זה' – אמרו 'בחצי הדרך'.

[כמו כן אמר רב 'לרכוב', ואמנם דעת הרמב"ם שדוקא ברכיבה או בנשיאת כלי זכוכית שיש הפסד מרובה להשאירם, רק שם התיירו לכלות הקרן, ולא במשא גרידא. וכבר תמהו הראשונים על טעם הדבר] (עפ"י אור שמח שכירות ה, ב).

עוד על שיטת הרמב"ם בחילוק שבין רכיבה למשא – ע"ע בסמ"ע שי סק"ט.

– מבואר שחמור שהושכר ומת באמצע הדרך – פטור השוכר מלשלם על כל הזמן שלאחר שמת. ויש מן הראשונים סוברים שהשוכר בית ונפל באמצע ימי שכירותו – חייב השוכר לשלם דמי שכירות על כל תקופת השכירות, לפי שהשכירות לדעתם נידונית כקנין, וכמו אילו קנה בית בשטר ובחוקה ונפל קודם שפרע – חייב לשלם. (שיטה זו מובאת בריטב"א להלן קג. בשם 'ש מפרשים', וכ"ה שיטת ריב"א). ולדעה זו צריך לחלק בין חמור שמת המדובר כאן, לבית שנפל; אפשר שכאן מדובר שהחמור היה חלש, והראיה – שהרי אמרו שיש לו תרעומת. ואמנם אינו נחשב למום אך מ"מ לא נתחייב בכל השכירות. ואפשר שאכן נחשב מום אלא שמשלם חצי הדרך שהלך שהרי נהנה. ואם תאמר, כששכר 'ספינה זו ויין סתם' שפטור כשטבעה הספינה, כדלהלן – מאי שנא מבית שנפל? – צריך לומר מפני ששכר גם את בעל הספינה להוליכה, והלא הוא אינו נקנה לו כמו חפץ מושכר ואם כן אין כאן אלא פסיקה בעלמא, ופועל שנאנס בחצי היום אינו זוכה בשכרו לזמן האונס, כי אין הפועל זוכה אלא בפעולתו, והפסד האונס על הפועל. לא כן בשכירות חפצים – לדעה זו – הרי היא כמקח, והאונס על השוכר. ואכן לפי זה אילו ישכור ספינה להוליכה בעצמו – אמרינן 'שכירות ממכר יומא' ואם טבעה חייב לשלם כל השכירות (עפ"י חזון איש ב"ק כג, ט). עוד בנידון חפץ מושכר שניזוק בתוך זמן השכירות – ע"ע במובא להלן קה.

'היכי דמי, אי דשכיח לאגורי, תרעומות מאי עבידתיה'. הגם שיש לו טירחה לחזור ולשכור [והרי אמרו בתחילת הפרק בבעה"ב ופועלים שהטעו זא"ז, שיש תרעומת על החזור לפי שגורם לטירחה], אעפ"כ אין כאן תרעומת, לפי שאין המשכיר אשם במיתת החמור [בניגוד לחזרת בלא סיבה מוצדקת – יש מקום לתרעומת] (מהדורא בתרא).

[עיינין שם שהוסיף לענין ספינה שפרקה בחצי הדרך (להלן בע"ב), שכשמוצא להשכיר אין לו תרעומת לפי שמכר השוכר סחורתו בחצי הדרך ושוב אין צריך עוד לספינה. הניח בפשטות שעל המשכיר מוטל לטפל בהשכרתה, על כן הוצרך לטעם שאין לו תרעומת מפני שהשוכר לא עשה דבר שלא כהוגן. וכבר הקדימו בקושיא ובתירוץ הריטב"א שם. ואכן כתב הריטב"א לעיל מיניה ולהלן שעל בעל הספינה להשכירה, ולכן הקשה לו והוצרך לתרץ כן. [אלא שלמסקנא אף שאין כל טורח וטיפול בהשכרה יש תרעומת מחמת החלפת הדעות – לפר"ח והרי"ף. וכן הסכים הריטב"א]. אך לכאורה נראה מדברי הרמב"ם (שכירות ה, ד-ה. וכ"ה בשו"ע) שעל השוכר מוטל להתעסק בהשכרתה, ואין שום טרחה על המשכיר. (ובמהדור"ב להלן פירש שמדובר שאין בהשכרתה טירחה למשכיר, אך לדברי הרמב"ם אין צורך באוקימתא). וצ"ע בחזו"א (ב"ק כג סוף סק"י) שנקט בפשיטות לפרש שעל בעל הספינה לטרוח בהשכרה, והקשה שם לאור הנחה זו. וכן מקושיית הש"ך (שלג, א) משמע שהבין בפשטות שהטורח מוטל על המשכיר, שהקשה מדוע לא תרצו שאינו מוצא אלא ע"י טורח. וצ"ב מדוע לא פרשו על השוכר].

'אלא הכא במאי עסקינן בזמן שאין היובל נוהג'. יש למדים מכאן שאין תנאי מועיל ביובל, לומר 'על מנת שלא אחזירנה ביובל', שאם היה מועיל הלא אפשר להעמיד שהתנה. והטעם שאין מועיל תנאי לפי שהיובל אפקעתא דמלכא, משום 'כי לי הארץ'. והדין אמת והטעם נכון ואולם את הראיה מכאן יש לדחות, שדיברו כאן אליבא דרב, והוא הרי סובר שאף בשביעית אין מועיל תנאי. ולא קיי"ל כוותיה, אך יש לכך ראייה מפרק 'השולח' (עפ"י ריטב"א ורשב"א).

'בספינה סתם ויין זה, אם לא נתן אמאי לא יתן... השוכר את הספינה ופרקה לה בחצי הדרך...'. כתבו הפוסקים (רמב"ם שכירות ה,ג, רי"ף, תוס' ועוד. וכ"פ בשו"ע שיא,ג ובש"ך שם) שב'ספינה סתם ויין זה' וטבעה הספינה – מנכה לו משכרו המלא כדי הטורח של חצי הדרך, שאינו דומה המטפל בהולכת הספינה ליושב בטל.

והטור (שם) הביא מהרמ"ה שנותן לו שכרו משלם ולא כפועל בטל. ובאר רעק"א טעמו, שדומה לאוכלסא דמחוזא שבטלה זו קשה עליו. וכבר כתב כן רבנו יהונתן. (ולכאורה נראה מסברא שמנכה לו עכ"פ דמי היצאות הדרך שחוסך בבטלתו. וצ"ב).

ושיטת הרא"ש והריב"ם ותוס' שאנץ (ומובאת ברמ"א שם) שאינו נותן לו אלא שכירות של חצי הדרך ולא יותר.

וב'פרקה לה בחצי הדרך', גם כן שיטת התוס' והטור (וכ"פ הסמ"ע והש"ך שם סעיף ו) שמנכה לו כפועל בטל, ויש סוברים בזה שנותן שכרו משלם, שהרי ספינתו קיימת ומזומנת לעבוד (ע' ב"י וש"ך שם, מהמ"מ). וגם לפי השיטות שמשלם כפועל בטל, דוקא כאן שיש לו סיבה מוצדקת להפסקת השכירות שהרי מכר סחורתו, אבל שוכר שחוזר באמצע שכירותו באופן שרירותי – משלם שכר מלא למשכיר (כשאין המשכיר מוצא להשכירו לאחר). ואפילו בכגון ששכר בית ובתוך ימי שכירותו נודמן לו בית משלו, אם חזר בו – משלם הכל ואינו מנכה את רווחו של המשכיר בכך שהבית ריק ויכול להשתמש שם. וכן בעל הבית שמעסיק פועלים וחוזר באמצע העבודה ללא סיבה הכרחית – נותן להם שכרם משלם ואינו מנכה להם כפועל בטל, שכבר התחייב בתשלום כל השכירות, ולא אמרו 'כפועל בטל' אלא בכגון שהשדה לחה שאי אפשר לבעה"ב לקיים השכירות, וכן בספינה שפרקה שנחשב קצת כ'אנוס' כאמור (עפ"י קצות החשן שטו, א ע"ש).

[משמע מדבריו שאם המשכיר מוצא להשכירו לאחרים, אין השוכר חייב כל שכרו. ובחזון איש (ב"ק כג, ג) צידד שאין המשכיר חייב בטורח זה, וכבר נתחייב השוכר בכל דמי שכירותו, כשם שהלוקח חייב את דמי מקחו. ואינו דומה לדין פועל, שכל שאין הפסד לבעלים – פטור הפועל בחזרתו].

(ע"ב) 'אבל בספינה סתם ויין סתם, חולקין'. פירשו הש"ך והסמ"ע (חזו"מ שיא) 'חולקין' כפשוטו; בין אם הלכו מעט בדרך בין שהלכו יותר ממחציתה, לעולם חולקין דמי השכירות שוה בשוה. [הסמ"ע סיים שהדבר צריך הכרע, שאפשר שמשלם כפי מה שהלכו [ונקט 'חולקין'] לפי שאמר 'זמת בחצי הדרך']. ואולם הש"ך הכריע שחולקין ממש. וכן מבואר מתוך ספיקו של הריב"ן כאן (חזו"א ב"ק כג, ג). ואולם משמעות לשון הריב"א מורה קצת שפירוש 'חולקין' – שמשלם מה שהלך, ולא חצי].

– כתבו הראשונים: זה שאמרו 'חולקין' – דוקא כששניהם אינם מביאין, אבל הביא זה ספינה וזה אינו מביא יין – נותן לו שכרו משלם, הביא זה יין וזה אינו מביא ספינה – פטור מכלום (ראב"ד, רמב"ן, רא"ש ועוד. וכ"ה בטוש"ע שיא).

ואפשר שאין הדברים אמורים אלא אם דעתם כנה, אבל אם השוכר מודה שאין לו צורך בהולכת יין אחר, ולא השתדל להביא יין אלא כדי להפטר מן המשכיר מפני שידוע שאין לו ספינה אחרת – לאו כלום הוא. וכן המשכיר שהביא ספינה אחרת מפני שידוע שאין לו יין להוליך – לאו כלום הוא, ונשאר הדין כיוון סתם וספינה סתם (חזו"א ב"ק כג, ג).

'השוכר את החמור לרכוב עליה איש, לא תרכב עליה אשה...'. 'הטעם ידוע הוא, מפני כי משא

האשה ברכיבה כבד על הבהמה יותר מרכיבת האיש, דהאיש נושא עצמו יותר מן האשה, ואינו מכביד על הבהמה כמו האשה, וכנזכר בפוסקים ז"ל. ובודאי דבר זה נאמר על רוב העולם. ונראה דכל אדם הרוכב על הבהמה ואינו רגיל ברכיבה, ויש לו פחד ברכיבה, ודאי מכביד יותר על הבהמה, שאינו נושא את עצמו, ולכן על הרוב האשה מכבדת יותר משום דאינה רגילה והיא מפחדת שמא תפול. גם נראה דכל הרוכב בפסוק רגלים לכאן ולכאן, יהיה כובד גופו קל על הבהמה יותר מן הרוכב אשר רגליו שתיים לצד אחד, כמנהג אירופ"א כעת, שלא תרכב האשה בפסוק רגלים, וכן היה בזמן קדמון. ולכן גבי איש אמר הכתוב 'מרכב' וגבי אשה 'מושב'... (בן יהודע. ע' פ"ק דפסחים).

וע"ע בתורא"ש שמעוברת כבידה יותר מפני שאבריה וראשה כבדים עליה. והדברים מתפרשים גם כן כפי האמור, שהמעוברת אינה מסייעת ברכיבה כמו שאינה מעוברת. וכיוצא בזה מתפרשת סברת 'חזי נושא את עצמו' כאן (ע' בראשונים) ובכ"מ, הגם שמבחינת המשקל היינו הך – אלא שהחי מסייע בתנועותיו ובתגובותיו הטבעיות והרכבתו קלה יותר לנושא.

'אמר אביי: שמע מינה, ביניתא אכרסה תקלה...' – ע' רש"ש; בן יהודע.

דף פ

'פרשא' – הוא המרדע ('מלמד הבקר'); מקל שיש בראשו דרבן או מסמר, שעל ידו מכוונים את הבהמה. והוא מלשון 'כצפעוני יפריש' (משלי כג, לב) – לשון עקיצה ודקירה (רש"י שם; ריטב"א ורבנו יהונתן). ופשיעת אוחו המרדע היא מפני שנעצה בה יותר מדאי והבהילה (מאירי). ודעת האומר שאוחו הכלי פשע, מפני שמצוי בו הפשיעה יותר כאשר מרים את הקנקן והוא מסתבך ונוקף ברגלי הבהמה. ומדובר בכגון שנשמטה הבהמה וברחה מפני רשלנותם זו, ועל ידי כך נשבר הקנקן (עראב"ד). ואמנם יש אומרים שמן הסתם אין פשיעה בשבירת הקנקן אלא מחמת מלאכה הוא (וכן נטה המאירי). ואולם מרש"י משמע שהפשיעה היא בכל חרישה סתם, משום עיוות השורה והיתקלות היתד בסלע. וכן נראה לכאורה מהתוס', שהעמידו משנתנו באוקימתא ולא פירשו באופן שלא פשע. וכן נראה לכאורה מדברי הרמב"ם (שכירות ד, א).

'אמר רבי יוחנן: המוכר פרה לחבירו...' – לא ידעתי למאי הביא כאן מימרא דר' יוחנן, שאין כאן שום שייכות. וצ"ע"ג' (אמת ליעקב).

'היו בה כל המומין הללו, מהו...' – ולא היה אף אחד מהם ניכר – האם היה ללוקח לחוש שאומר אמת או שמא מפני שמפריזו כל כך במומיו, אין אומר כן אלא להשביח מקחו, כאומר ששואה המקח את דמיו אפילו אם היו בו כל אותו מומים (ריטב"א).

'סומכוס אומר משום רבי מאיר סאה לגמל שלשה קבין לחמור' – אבל פחות מכן פטור, שסתם חמור אינו ניזוק בתוספת מועטת (עראב"ן).

ואם תאמר הלא רבי מאיר עצמו סובר (עח) כל המעביר מדעת בעל הבית – גזלן, והלא דעתו על לתך ולא יותר? יש לומר שאינו נחשב כעובר על דעתו בשיעור מועט זה, שבני אדם אינם מקפידים על כך.

ונחלקו הראשונים כשהוסיף בפחות משיעור זה, האם חייב להוסיף לבעלים על שכרו; הרמב"ם פסק (שכירות ד, ו), שמוסיף שכר, והריטב"א כתב (מפי מורו) שאינו מוסיף אלא בשיעור שלשה קבין. ומדבריו יש לסייע לסברא שתוספת מועטת עדיין נחשבת